

Türkiye’de Köy Sosyolojisi Literatürü

Recep ERTÜRK*

Gerek manipülasyonu, gerek üzerinde tecrübe yapılması çok kolay olduğu için içtimai gruplar etüdü edileceği zaman küçük gruplar tercih edilmektedir.

(Oğuz Arı, “Küçük Gruplar”,

Sosyoloji Dergisi, 1958-1959, sy. 13-14, s. 166.)

KÖY sosyolojisi, sosyolojinin alt dallarından birisidir. Sosyolojinin XX. yüzyıl içinde bir meslek, bir uygulama alanı niteliği kazanmasına bağlı olarak, özellikle ABD’de bu yönü ile yaygınlık ve meslek öğrenimi niteliği kazanmıştır. Ancak sosyolojinin kır yaşamına ilgisi, köy topluluklarına dönük tutumu bununla başlamış değildir, ayrıca bu çabayla da sınırlı değildir. Endüstri toplumunun sorunlarına ve elbette özel olarak Batı toplumu sorunlarına bağlı olarak ortaya çıkan sosyoloji, daha doğuş döneminden başlayarak kırsal toplum örgütlenmeleri ve köylü sorunları ile ilgilenmiştir. Elbette en önemli ilgisi de bulunulan tarihsel durumun ortaya çıkışında gerek kır yaşamı ve uğraşları, gerekse kırsal nüfusun bu oluşumdaki rolü ile ilgili tartışmalar olmuştur. Buna eklenebilecek bir diğer şey de, günün gereklerine bağlı olarak, kır toplumlarının nasıl biçimlendirileceği ve onlarla ne şekilde ilişki kurulacağı sorunudur. Bu son ilgi nedeniyle de, ABD’de kır/köy sosyolojisinin araştırma alanının daha da genişlediğinden söz etmek mümkündür. Batı dillerinde ‘rural sociology’ olarak adlandırılan bu araştırma alanının, “kır sosyolojisi” yerine ülkemizde “köy sosyolojisi” olarak adlandırılması hiç de tesadüfi değildir.

Geçen zaman içinde de, bu alana ilişkin oldukça zengin bir literatür oluşmuştur. Ancak bu literatürün kimi özellikleri yanında bu literatürle ilişki kurmada da çeşitli güçlükler vardır. Bu durumun temel nedeni, toplumumuzun ve Türk sosyolojisinin serüveni yanında Türk sosyolojisinin daha erken dönemde kazandığı yön ve niteliklerdir. Ayrıca sosyoloji üzerinden gerçekleştirilen tartışmaların, aynı dönemlerde edebiyat eserleri aracılığıyla da dile getirilmiş ol-

* Yard. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.

duğu unutulmamalıdır.¹ Ülkemizde oluşturulan zengin köy literatürünün edebiyat boyutu, konunun tek başına ele alınmasını gerektirecek zenginliktedir.² Yine sosyolojinin ülkemize geliş biçimine, nedenlerine ve o çerçevedeki problemlere bağlı olarak ortaya çıkan –Sabahattin Bey’in ve Ziya Gökalp’in temsil ettikleri- iki temel sosyolojik eğilim içinde de köy özel bir yer ve önem kazanmış bir araştırma alanı olmuştur.³ Bu yönü ile Türk köy sosyolojisi çalışmalarının çerçevesinin oluşturulmasında, kurucu sosyologlarımızın önemi üzerinde yeterince durulup durulmadığı tartışılması gereken bir sorun olarak önümüzde durmaktadır.

Ziya Gökalp’in de, Sabahattin Bey’in de sosyoloji uğraşlarının -aralarındaki malum farklılığa ve çekişmeye rağmen- ortak özelliği, Türk toplumuna dünya üzerinde bir yer bulma arayışıdır. Bu arayış çerçevesinde Sabahattin Bey, şehirlerde oluş(turul)acak centilmen sınıfın köylerle ve köylülerle kuracağı ilişki temelinde kısa zamanda sorunlarımızın çözülebileceği iddiasını sıklıkla yinelemiştir. Yandaşları, ülkemizde köy sosyolojisi başlıklı ilk metinlerin yazarlarıdır. Ayrıca bir bilim anlayışı temelinde ilk köy monografileri de, yine bu akıma mensup kişilerce yapılmıştır. Sonraki dönemlerde, bu çalışmalardan habersiz olarak, yapılmış düzinelerce köy monografisinin temelini de bu çerçeve oluşturmuştur. Yine hazır monografi kalıpları da büyük ölçüde bu sosyoloji anlayışı savunucularınca ya da bu anlayış çerçevesinde çalışmalarını sürdüren sosyoloji öğretim üyelerince Türkçe’ye kazandırılmıştır.

Ziya Gökalp’in “Türkçülük”ünün kültürel temeli de, köy varlığı üstüne şekillenmiştir. Ziya Gökalp’in doğrudan köy sosyolojisi disiplini içerisinde değerlendirilecek eserler verdiğini öne sürmek elbette güçtür. Ancak onun kültür-uygarlık ayırımını ve bu ikisi arasındaki ilişkiyi ele aldığı kuramını temellendirmesinde köy özel öneme sahiptir.⁴ Ona göre; şehirlerin Osmanlılaşmış olmasına karşılık, köyler Osmanlı’ya uzak kalmış ve Türk kültürünü sürdüren, yaşatan toplum birimleri olmuşlardır. Dahası, Ziya Gökalp doğup büyüdüğü yöredeki köy mülkiyet ilişkilerinden kalkarak köy tasnifi yapmıştır. “Halk köyü” ve “ağa köyü” ayırımı temelinde gelecekte ortaya çıkmasını istediği bir köy ve köylü tasavvuru geliştirmiştir. Yine Ziya Gökalp’in kır ve aşiretler üzerine araştırma yapmış olduğu da bilinmektedir.

1 İlk akla gelen metin Mizancı Murat’ın *Turfanda mı Turfa mı?* (İstanbul, 1308/1890) adlı eseridir.

2 Bu çerçevede Gündüz Akıncı ve Ramazan Kaplan ilk akla gelen isimlerdir.

3 *Türk Yurdu* dergisinin Eylül 2005’te yayınlanan 217. sayısı “Kentte Köylülük” başlığı ile yayınlanmıştır. Bu sayıda “Sosyolojinin Köy Sorununa Bakışı” adı altında ülkemizdeki sosyoloji ekolleri ve köy çalışmaları arasındaki ilişki ele alınmaya çalışılmıştır.

4 Ziya Gökalp, *Hars ve Medeniyet*, Diyarbakır’ı Tanıtma ve Turizm Derneği Yayınları, 1972. (Aynı seçme metin çeşitli yayınevlerince “kültür ve uygarlık” başlığı altında çeşitli kez yayınlanmıştır.

Bugün de yaygın olan iki eğilimin kurucusu olan bu iki sosyologumuzun, köylere ilişkin iki farklı tutum ve açıklaması vardır. Ancak sonraki dönemde bunların çok göz önünde bulundurulduğunu söylemek mümkün görünmüyor. Sonraki yıllarda, konu ile ilişkili iki önemli eşiğin varlığından söz edilebilir. İlki, imparatorluğun yıkılışıdır; ikincisi ise yeni devletin kuruluşu ve ardından da gerçekleştirilen 1933 tarihli üniversite reformudur.

Yeni Türkiye’nin oluşumuna bağlı olarak ülkemizin öncelikli sorunları da başka nitelikler kazanmıştır. Buna bağlı olarak da köye yaklaşım, köyle kurulabilecek ilişki nitelik değiştirmiştir. Bunu, devletin henüz kurulma sürecinde gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi’ne sunulan metinlerden başlayarak görmek mümkündür. Belirtmek gerekirse, bu tutumun kuramsal temeli her iki sosyologumuzun yaklaşımı içinde mevcuttur.

Yeni devletin kuruluşu ile birlikte yapılan ilk düzenlemelerden birisini, 1924 tarihli Köy Kanunu ve aşar vergisinin kaldırılışı oluşturmaktadır. Bu düzenlemelerin ardından, köye yönelik tutum alışı resmî bir nitelik kazandığı ve devlet kadroları eliyle yürütüldüğü görülecektir. Halkevleri’nin yayın organı olan *Ülkü* dergisi aracılığı ile köylere ait çeşitli bilgilerin toplanması için hazırlanıp yayınlanan matrisler, resmi görevliler eliyle yürütülen “köycülük faaliyetleri”, bu çerçevede yürütülen resmî uygulamalardan ilk akla gelenleridir. Nusret Köymen, bir dönem köycülük faaliyetlerinin yanı sıra *Ülkü* dergisinin yönetimini de üstlenmiştir. Afet İnan *Cumhuriyetin 10. Yılında Köylerimiz*’i yayınlamıştır. Aynı yıllarda Mehmet Ali Şevki de gerek *Mülkiye Mecmuası*, gerekse de Eminönü Halkevi ve Muallimler Birliği’nin gerçekleştirdiği etkinliklerde ve yapmış oldukları yayınlarda konuyu gündeme getirmiştir. Bu ilk dönemde gerçekleştirilen köye ilişkin çalışmaları ve açıklama çabalarını *Türk Sosyolojisinde ve Cumhuriyet Döneminde Köy Tartışmaları* başlıklı çalışmamızda değerlendirilmiştir.⁵ Köye özel önem verilen bu yeni dönemde köye yönelik ilginin, yansımalarını bugün de görebildiğimiz çeşitli boyutları ortaya çıkmıştır.

Sosyolojinin köye yönelik saha araştırmalarının yanı sıra, başka bilim disiplinlerinin de araştırma konusu olarak Türk köyünü seçmiş oldukları görülmektedir. Örneğin; Ziya Gökalp’in “Halkiyat” dediği Folklor Araştırmaları ve –Batı’da kazandığı özellikler ve ilgilerden farklı olarak- ülkemizde çalışma alanı olarak köyü tercih eden Antropoloji.⁶ Günümüzde de köylerle ilgili çeşitli alan araştırmaları antropologlarımızca sürdürülmektedir. Folklor Araştırmaları ve Antropoloji disiplinlerinin yapmış oldukları köy çalışmaları, Türk sosyolojisinin mutlaka değerlendirmesi gereken çalışmalardır. Bunların yanı sıra sosyal

5 Recep Ertürk, *Türk Sosyolojisinde ve Cumhuriyet Döneminde Köy Tartışmaları*, Ankara: İÜEF Yayınları, no: 3406, Ankara, 1997.

6 Konu ile ilgili birçok yayın olmakla birlikte birisinin adını vermekle yetinelim: Nephân Saran, *Köylerimiz*, İstanbul: İÜEF Yayınları, 1984.

psikoloji disiplini de köy araştırmalarına ilgi duymuştur. Bu konuyla ilgili olarak Mümtaz Turhan'ın köy araştırmaları ile ilgili metnini örnek olarak verebiliriz.⁷ Yine Mümtaz Turhan Türk sosyolojisini ilgilendirir başka birçok tartışmaya katkıda bulunmasına ek olarak köy sosyolojisi ile ilgili uygulamaya yönelik başka metinler de bırakmıştır. "Toprak Reformu ve Köy Kalkınması" bu çerçevede hemen akla gelen çalışmasıdır.⁸

Köye yönelik ilginin ürünü -antropologların, sosyologların, folklor araştırmacılarının, coğrafyacıların, sosyal psikologların- metinlerinin ülkemiz köy sosyolojisi çalışmaları için önemi nedir? Ya da bir önemi var mıdır? Daha da önemlisi; gerek bu çalışmaların, gerekse köy sosyolojisine temel teşkil edecek araştırma ve yayınlanmış/yayınlanmamış metinlerin bir sosyolojik tutum alış içinde nasıl değerlendirilmesi gerektiğidir? Söz konusu disiplinler çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmalarda elde edilen verilerden hareketle, köye ilişkin mevcut yaklaşımlardan/tutumlardan farklı bir sosyolojik yaklaşım ya da genel bir tutum alış geliştirilebilmiş midir? Yoksa bu çalışmalarla mevcut kabul ve tutum alışlar *doğrulanmak* mı istenmiştir?

Türk köyünü araştırma girişimi yalnızca ülkemiz antropologları ile sınırlı değildir. Kimi Batılı antropologlar da Anadolu köyü üstüne incelemeler yaptılar. Bu çalışmalar ülkemiz sosyoloji dergilerince de tanıtılan yayınlar olmak özelliğini taşımaktadır.⁹ Dahası, ülkemizde ilk kapsamlı sosyoloji bibliyografyası olan Mahmut Tezcan'ın çalışması ile aynı yıl (1969) Brian W. Beeley'in *Köysel Türkiye Bibliyografyası* yayınlanmıştır.¹⁰ Mahmut Tezcan'ın hacimli çalışması içinde "Köy Sosyolojisi ve Toplum Kalkınması" alt başlığı oldukça geniş tutulmuştur. Yine burada "Köy Monografileri" başlığı altında yayınlanmış çeşitli saha çalışmalarına yer verilmiştir.

Beeley'in çalışması bir bibliyografya çalışması olmasının yanı sıra belli değerlendirmeleri de içermektedir. Beeley'in bibliyografyasının "Ek" kısmında *Ülkü* dergisinde yayınlanmış köyle ilgili yazılara da yer verilmiştir. Ülkemiz köy yaşamına yönelik dışardan gelen ilginin bir başka örneği de, Orhan Türkdoğan'ın *Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları* adlı eseri içinde yayınlanan Ulrich Planck'ın "Türkiye'de Köy Sosyolojisi" başlıklı makalesidir.

7 Mümtaz Turhan, "Köy Tetkiklerinde Kullanılacak Metodlar Hakkında Bazı Düşünceler", *Sosyoloji Dergisi*, 1957, sy. 12.

8 Mümtaz Turhan, *Garphılaşmanın Neresindeyiz*, İstanbul: Yağmur Yayınları, 1980.

9 Paul Stirling, *Turkish Village*, New York, 1965; George ve Barbara Helling, *Sosyolojik ve İstatistik Bakımdan Türkiyede Köy*, çev. Ahmet E. Uysal, Ankara: İstatistik Umum Müdürlüğü Yayını, no: 369, 1956; Brian W. Beeley'in *Köysel Türkiye Bibliyografyası*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları: No: 10, 1969; Harvard Üniversitesi'nden Ayşe Sertel'in hazırladığı "Ülkü Köy Bibliyografyası" (Beeley'in çalışmasında ek olarak yer almıştır).

10 Brian W. Beeley, *Köysel Türkiye Bibliyografyası*.

Antropologların köy meselesini ele alma biçimleri, kullandıkları yöntemler ve bakış açıları yalnızca kendi disiplinleri ya da çalışmaları ile sınırlı da kalmamıştır. Sosyologlarımızın köy meselesiyle ilgili çalışmalarında da, -yöntem, bakış açısı, değerlendirme vb. açılardan- onların çalışmalarının yaygın etkisinden söz edilmelidir. Hatta köy sosyolojisi alanında gerçekleştirilen monografi çalışmalarındaki Antropoloji etkisi, “yabancıların bakışından güçlü etkiler”le birlikte anılmaktadır.¹¹

Birkaç paragraf önce dile getirdiğimiz sorulara yanıt arama çabasına da hizmet etmesi bakımından, ülkemizdeki köy sosyolojisi çalışmaları üstüne yapılmış değerlendirme metinlerine de bakmak gerekir. Öncelikle, köy sosyolojisi literatürünü tanıtmaya amacı taşıyan bu metinlerin, söz konusu işlevlerinin yanı sıra, bizzat kendileri de bu literatürün bir parçası olma özelliği gösterdikleri belirtilmelidir. Bu çerçevede hemen hatırlanan metinlerden birisi, DPT Yayınları arasında çıkan *Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Rapor’ları* ve “izahlı bibliyografya”larıdır.¹² Köy sosyolojisi ile ilgili bibliyografyalara son bir ek de Bahattin Akşit’in “Türkiye’de Sosyoloji Araştırmaları: Bölmelenmişlikten Farklılaşmaya ve Çeşitlenmeye” başlıklı makalesinde, özellikle de 8 nolu altbaşlıkta belirttiği yayınlardır.¹³

Köye yönelik ilginin oldukça erken başlamasına, köyün öneminden sürekli söz edilmesine, köy sosyolojisi üstüne pek çok metnin ortaya çıkarılmasına, gerek İstanbul’da ve gerekse de Ankara’da veya ülkenin diğer yörelerinde akademi mensuplarınca birçok köy araştırması yayınlanmasına karşılık üniversitelerde “Köy Sosyolojisi” dersinin programlarda oldukça geç yer aldığı dikkat çekicidir. Mehmet Yalvaç’ın İÜ Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü’nde sosyoloji öğretiminin tarihçesini ele aldığı çalışmasında verdiği müfredat bilgilerinde, köy sosyolojisinin adına ilk kez 1961-1962 öğretim yılında rastlanmaktadır. Dersi ilk kez Nurettin Şazi Kösemihal “Köy ve Şehir Sosyolojisi” adı altında vermiştir.¹⁴ Nurettin Şazi Kösemihal’in dersleri daha çok o yıllarda kullanımda olan sosyoloji tasnifine göre “Tecrübi Sosyoloji” içinde yer almaktadır. Köy sosyolojisi ile ilgili monografi ve diğer saha çalışmaları sürdürülürken köy sosyolojisinden ve onun sorunlarından söz eden metinlere karşılık Köy Sosyoloji-

11 Selçuk Mülayim, “Batılı Araştırmalara Göre Türkiye’de Köy Sosyolojisi”, Orhan Türkdoğan, *Türkiye’de Köy Sosyolojisinin Sorunları*, İstanbul: Dede Korkut Yayınları, 1977, s. 488.

12 *Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması Rapor 1* (Ankara: DPT, 1970) Dr. Ahmet Tuğaç, İbrahim Yurt, Gül Ergil ve Hüseyin T. Sevil imzası taşırken *Rapor 2* Gül Ergil imzalıdır. Bu seriye ait başka raporlar olup olmadığı saptanamamıştır.

13 Bahattin Akşit, “Türkiye’de Sosyoloji Araştırmaları: Bölmelenmişlikten Farklılaşmaya ve Çeşitlenmeye”, *Türkiye’de Sosyal Bilimlerin Gelişimi*, Sevil Atatuz (der.), Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayını, 1986.

14 Mehmet Yalvaç, “İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü’nde Sosyoloji Öğretiminin Tarihçesi I”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Ocak 1985, sy. 1, s. 71.

sine Hazırlık kitabı da Selahaddin Demirkan imzalı olarak 1962 yılında DPT Yayınları arasından çıkmaktadır. Bu kitapla birlikte “köy sosyolojisi” el kitapları görülmeye başlamaktadır.

Yeniden köy sosyolojisi öğretimine dönecek olursak... 1965-1966 öğretim yılından itibaren köy sosyolojisi derslerini Tecrübi Sosyoloji Sertifikası içinde Muzaffer Sencer-Oya Sencer'in verdiği bilgisi de Mehmet Yalvaç'ın aynı yazısında yer almaktadır.¹⁵ Muzaffer Sencer ve Oya Sencer'in gerek birlikte, gerek ayrı ayrı köy sosyolojisi ile ilgili yazıları da bulunmaktadır. Özellikle Muzaffer Sencer'in *Türkiye'de Köylülüğün Maddi Temelleri* adlı çalışması köy sosyolojisi çalışmalarında bir problematik değişimini göstermesi bakımından da ilgi çekicidir. Kalkınma edebiyatı temalı köy sosyolojisi incelemelerinden yeni bir döneme geçildiğinin habercisi olma niteliği taşıyan yayınlardır bunlar. Artık bir taraftan “azgelişmişlik sosyolojisi” temaları, öte taraftan Türk toplumunun tarihî gelişiminin özellikleri yeni dönemin tartışma konularını oluşturmaktadır.

Azgelişmişlik literatürü içinde köy sosyolojisi metinleri saha çalışmaları ile birlikte yürütülür ve “azgelişmişliğimiz” saha çalışmaları aracılığı ile de ‘kanıtlanırken’ Türk toplum tarihinin öne çıkması; endüstri/kapitalizm öncesi dönemde Batı ile benzer özellikler gösterirken, nasıl olup da gelişmelerin gerisine düştüğümüz sorusuyla alakalı olarak gündeme gelmiştir. Söz konusu sorular temelinde yapılan yayınların, büyük ölçüde ithal problematiklerden beslendiği açıktır. Anadolu kırında ve Anadolu kırının geçmişinde “feodalizm”in yaşandığını dile getiren çalışmaları bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Bu çalışmaların sayısı hiç de az değildir. Bu tarz çalışmaları yapanlar sosyoloji ile uğraşanlarla sınırlı da kalmamıştır. Tarihimizin belli dönemlerinde feodal bir dönemin yaşandığını savunan bu çalışmalarda, feodalizmden kapitalizme doğru izlenen seyir Türk yenileşme tarihinin geliştirdiği argümanlar, çeşitli yakıştırma ve uygulamalar ile desteklenebilmişse de, tarihimizin hangi döneminde ‘köleci toplum’ safhasını yaşadığımız sorusu hiçbir zaman sorulmamıştır. Söz konusu çalışmalar, bu soruya herhangi bir cevap verme kaygısını da yanıtsızlar. Orta Asya tarihimiz için de, Türklerden önceki Anadolu tarihi için de bu sorun geçerlidir. Tarihimizin Orta Asya dönemi için “göçebe feodalizmi” türünden yakıştırmalara rastlamamıza rağmen “göçebe köleciliği” gibi bir kavramla da karşılaşmayız. Kaldı ki, feodalizm Batı tarihinde kronolojik olarak da tespit edilebilen, Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı ile başlayan ve yaklaşık bin yıl süren tarihsel bir dönemdir. Feodalizmle ilgili literatürdeki tartışmalar ve dönemlendirmeler bu kadar açık olmasına karşın, Anadolu'da yapılan çeşitli arkeoloji çalışmalarında bile “feodalizm”den söz edilmesi açıklanmaya muh-

15 Mehmet Yalvaç, “İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde Sosyoloji Öğretiminin Tarihçesi II”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Nisan 1985, sy. 2, s. 59. Aynı yazıdan dersin İngilizce textlerinin Muzaffer Sencer, Fransızca textlerinin ise Oya Sencer tarafından okutulduğunu da öğreniyoruz.

taçtır. Sonuç olarak, bu tarz çalışmalar da ne Türk köyünü, ne de Türk köyünün tarihî seyrini ve bu süreçteki değişimini kavramaya imkân tanır bir çerçeve ortaya koyabilmişlerdir.

Sosyoloji bölümleri öğretim üyelerinin çabalarını zaman zaman aşan, zaman zaman bunlarla da kesişen bu çabalarla birlikte “azgelişmişlik” literatürü bir biçimde saha çalışmaları ile devam ederken, Cavit Orhan Tütengil *Kırsal Türkiye’nin Yapısı ve Sorunları* yanında *Az gelişmenin Sosyolojisi* başlıklı çalışmaları ile bu alanda öne çıkacaktır. Onun çalışmaları; Muzaffer Sencer’in ve benzeri nitelikteki çalışmalarla birlikte, -dönemin sorunları ve gündelik işleri ile çeşitli bağlantılarına rağmen-¹⁶ Türk tarihinin sosyolojimizde önem kazanmasına ve Türk köyünün görünen şekliyle değil de tarihî serüveni temelinde anlaşılabilceği çabasına da hizmet edecektir.

Üniversite ders programlarında 1960 sonrası yer almaya başlayan köy sosyolojisi dersinden bağımsız olarak ülkemizde bu tarihlerden çok önce yapılmış birçok köy monografisi yanında “köy sosyolojisinin sorunları”ndan söz eden yazılar bulunmaktadır. Mehmet Ali Şevki ile başlayan köy monografileri geleceği günümüzde de sürmektedir. Hilmi Ziya Ülken’den, Niyazi Berkes’e, Behice Boran’dan Selahattin Demirkan’a kadar eski dönemde rastlayabileceğimiz birçok örnekte olduğu gibi, köy sosyolojisi çalışmalarını köy monografisine indirgemek gibi bir eğilim de sonraki yıllarda yaygın olarak artmıştır.

Bu çalışmalarla ne şekilde bağlantılı oldukları bilinmez ancak “Türk köyünün bitirilmesi” gereğine ilişkin iddialar; gerek az gelişmişlik literatürü, gerek modernleşme literatürü içinde karşımıza çıkmaktadır.¹⁷ Hobsbawm, XX. yüzyıl içinde dünyanın her yöresinde kırsal nüfusun azaldığından, bunun tek istisnasının da Türkiye olduğundan söz etmektedir.¹⁸ Sözüünü ettiği dönem büyük ölçüde “soğuk savaş” dönemidir. Söz konusu saptamaya temel olan görüntü, soğuk savaşta Türkiye’ye biçilen rolle ilişkilidir. Bu çerçevede “Zirai Sosyolojiye Başlangıç”¹⁹ benzeri yayınların yeniden değerlendirilmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Soğuk savaşın bitme sürecine paralel şekilde Türkiye’de de kırsal nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı azalmaya başlamıştır.²⁰ Devletin çeşitli uygulamalarıyla da bu süreç desteklenmiştir. Köyün ülkemizin “ayıbı” olarak görülüp bitirilmesi gereğinden söz edilmeye başlanmasını müteakip olarak da

16 Muzaffer Sencer’in *Türkiye’de Köylülüğün Temelleri* (İstanbul: Ant Yay., ts.) kitabının arka kapağında “devrimci bilim adamı”nın çabasından övgüyle söz edilmektedir.

17 Nermin Abadan Unat, *Kum Saatini İzlerken*, İstanbul: İletişim Yay., 1996, s. 155-156.

18 Eric J. Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi: Aşırılıklar Çağı*, çev. Yavuz Alogan, 1996, s. 338-339.

19 Asım Süreyya İloğlu, “Zirai Sosyolojiye Başlangıç”, *Sosyoloji Konferansları 1962-1963*, İstanbul: İÜ İktisat ve İktisadiyat Enstitüsü Yay., 1964.

20 1927’den 2000’e kadar yapılan nüfus sayımları sonuçlarına göre Türkiye’nin toplam nüfusu ve bu nüfus içerisindeki kentli ve köylü nüfusun oranlarını gösterir aşağıdaki tablo, kent-köy nüfusunun karşılıklı değişimi hakkında açıklayıcı bilgiler vermektedir: ➤

Türk köyüne yaklaşımla ilgili yeni bir kırılma daha ortaya çıkmaktadır. Bu yeni dönemde “köylünün memurlaşmasından”, bürokrasi ile ittifakı temelinde ülke zenginliklerini çarçur etmesinden ve dahası üretici olmamasından söz edilmeye başlanmıştır.

Günümüzde gelinen noktada Türk köyünün görüntüsünü, 27 Mart 2008 tarihli Hürriyet’te yayınlanan şu küçük haber özetlemektedir:

7 kişi kaldık, bize yeni bir köy bulun

Bursa’nın Büyükorhan ilçesine bağlı Çökene köyünde sadece 7 kişi yaşıyor. Akşam Gazetesi’nin haberine göre, başka bir yerleşim birimine yerleşmek isteyen köy halkı adına konuşan Muhtar Mehmet Balı, “1987 yılında köyde su sorunu başladı. Halk yavaş yavaş göç etmeye başladı. Şimdi 3 haneyiz. Köyden göç edenler bayramlarda, tatillerde gelirdi. Artık gelen-giden de olmuyor. Herkes yaşlı, iş yapacak insan yok. Beni ve köyün imamını da çıkarınca geriye 5 kişi kalıyor” dedi.²¹

Sonuç

Bugün itibariyle ülkemiz köy sosyolojisi literatürünü oluşturan çalışmaların ve bu çalışmalara temel oluşturan yaklaşımların, yukarıda belirtilen gelişmelerin ortaya çıkmasında ne derece etkili olduğunun tartışmaya değer bir konudur. Söz konusu gelişmelere bağlı olarak sosyoloji bölümlerindeki “köy sosyolojisi” derslerinin yerini “tarım sosyolojisi” almaya başlamıştır. Ya da köy sosyolojisi dersinin adı bu şekilde değiştirilmiştir. Her ne şekilde olursa olsun, katkımızın olmadığı gelişmelere bağlı olarak köy önündeki tutumumuzun da değiştiğini ve değişmeye de devam ettiğini söyleyebiliriz. Gecekondu araştır-

Yıllar	Toplam Nüfus	Şehir Nüfusu		Köy Nüfusu	
		Nüfus	Yüzde	Nüfus	Yüzde
1927	13 648 270	3 305 879	24,22	10 342 391	75,78
1935	16 158 018	3 802 642	23,53	12 355 376	76,47
1940	17 820 950	4 346 249	24,39	13 474 701	75,61
1945	18 790 174	4 687 102	24,94	14 103 072	75,06
1950	20 947 188	5 244 337	25,04	15 702 851	74,96
1955	24 064 763	6 927 343	28,79	17 137 420	71,21
1960	27 754 820	8 859 731	31,92	18 895 089	68,08
1965	31 391 421	10 805 817	34,42	20 585 604	65,58
1970	35 605 176	13 691 101	38,45	21 914 075	61,55
1975	40 347 719	16 869 068	41,81	23 478 651	58,19
1980	44 736 957	19 645 007	43,91	25 091 950	56,09
1985	50 664 458	26 865 757	53,03	23 798 701	46,97
1990	56 473 035	33 326 351	59,01	23 146 684	40,99
2000	67 803 927	44 006 274	64,90	23 797 653	35,10

21 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/8554997.asp>

maları ile eski dönemde kentleşme içinde yer alan bazı temalar da günümüzde yeni yaklaşımlardan nasibini almaktadır. Belirttiğimiz gibi “Kentte Köylülük” soruna yaklaşımın adı olabilmektedir.²² Artık kırdaki köylülüğün çok da anlamı kalmamıştır. Gerek kenttekiler, gerekse kırdakiler artık “köylü” değildir. Olsa olsa “mesleksiz”dir. Daha öteye “lumpen”dir. Geçmişte olduğunun aksine, “Türk” olmasının da bir önemi bulunmamaktadır. Muhafazakârlığının da, sağlıklı ve doğurgan oluşunun da... Tarım üretimi ile ya da “sanayi-tarım işbirliği” kuramlarına temel oluşturmasının da gereği kalmamıştır. Başka şekilde söylersek, günümüzde köy, toplumumuzun kamburu olarak tanımlanır hale gelmiştir. Elbette bu şekilde tanımlanınca da, birilerinin ondan kurtulma istekleri anlaşılır olmaktadır.

Köy sosyolojisi çalışmalarının büyük çoğunluğunun saha çalışması olması, bu çalışmalarda çeşitli saha tekniklerinin uygulanması söz konusu olsa da, hemen hiçbirinde bu çalışmaların genel sosyolojik yaklaşımlara ve kuramsal çabaya bir katkısı olmamıştır; fakat daha da önemlisi, yapılan çalışmalardan böyle bir katkı beklenip beklenmediği tartışma konusu dahi edilmemiştir. Ülkemizde yapılan köy sosyolojisi çalışmalarında, köy karşısında alınan siyasî ve kültürel belli bir tercihin saha çalışmaları ile de desteklenip doğrulanması çabası belirgin olarak öne çıkmaktadır. Bu saha çalışmalarından elde edilen verilerden hareketle köyle ilgili genel yaklaşımları ya da kuramları tartışma açmaya yönelik bir çalışma yapılmış değildir. Dahası, mevcut kabulleri doğrulamayan çalışmaların göz ardı edilmesi ve yayınına gerek duyulmaması gibi bir eğilimden söz etmek çok daha doğru bir tespit olarak görülmektedir.

Kaynaklar²³

- “Kentte Köylülük”, Özel Sayı, *TürkYurdu*, Eylül 2005, sy. 217.
- Aksoy, Suat, *100 Soruda Türkiye’de Toprak Meselesi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969.
- Altan, Mehmet, *Köylü’ler Ne Zaman Manşet Olur*, İstanbul: Zaman Kitap, 2001.
- Deitz, John, *Köy–Bir Eğitim Topluluğu Olması Bakımından-*, çev. M. Ali Akdemir, Ankara, 1946.
- Ertürk, Recep, “Sosyoloji Ekollerinin Türkiye’de Köy Sorununa Bakışı”, *Türk Yurdu*, Eylül 2005, sy. 217.
- İloğlu, Asım Süreyya, “Zirai Sosyolojiye Başlangıç”, *Sosyoloji Konferansları 1962-1963*, 1963.
- Kıray, Mübeccel, “Türkiye’de Köy ve Köylü Sorununa Kalkınma Planlarında Yaklaşımı”, *Toplumbilim Yazıları*, Ankara: Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yay., no: 7, 1982.

22 “Kentte Köylülük”, 2005 yılında 217. sayısı yayınlanan *Türk Yurdu dergisi*’nin Köy temalı sayısına bulduğu başlıktır.

23 Kaynakça kişisel kitaplıkla sınırlı tutulmuştur. Ayrıca bu metnin oluşumu sürecinde kitaplıkta bulunamaması nedeniyle kimi yayınlar -söz gelişi 11. Tez dergisinin “Tarımda Kapitalizm” sayısı- değerlendirilemediği gibi kaynakçaya eklenememiştir.

- Mehmet Ali Şevki, *Osmanlı Tarihinin Sosyal Bilimle Açıklaması ve Öteki Makaleleri*, N. Şazi Kösemihal ('Önsöz'), Muzaffer Sencer (çeviriyazı), İstanbul: Elif Yayınları, 1968.
- Prens M. Sabahattin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabılır?*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1950.
- Sencer, Muzaffer, *Türkiye'de Köylülüğün Maddi Temelleri*, Ant Yay., ts.
- Sezer, Baykan, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, İstanbul: İÜEF Yayınları, 1985.
- Sezer, Baykan, *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*, İstanbul: Sümer Kitabevi Yayınları, 1988.
- Sirman, Nükhet, "Sosyal Bilimlerde Gelişmecilik ve Köy Çalışmaları", *Toplum ve Bilim*, Bahar 2001, sy. 88, s. 251-254.
- Tütengil, Cavit Orhan, *100 Soruda Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları*, 4. bs., İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1983.
- Tütengil, Cavit Orhan, *Türkiye'de Köy Sorunu*, İstanbul: Kıtaş Yayınları, ts. (1969 ?)

The Literature of Rural Sociology in Turkey

Recep ERTÜRK

Abstract

In Turkey, the literature of rural sociology is vast. Various bibliographical studies have been done in order to see the progress of rural sociology. This gives an idea of the vastness of the subject. We have wanted to evaluate the rural sociology studies in Turkey in panoramic in this work. And in doing so, we have been careful in not getting away from its chronological process.

Keywords: Village, Rural Sociology, Modernization, Ziya Gökalp, Sabahattin Bey, Nusret Köymen.

Türkiye'de Köy Sosyolojisi Literatürü

Recep ERTÜRK

Özet

Türkiye'de köy sosyolojisi literatürü oldukça zengindir. Köy sosyolojisinin gelişimini takip etmeye izin veren çeşitli bibliyografya çalışmaları mevcuttur. Literatürün bu zenginliği ve çeşitliliği konunun önemi ve genişliği konusunda bir fikir vermektedir. Bu yazıda Türkiye'deki köy sosyolojisi araştırmalarının kuşbakışı bir değerlendirmesini yapmayı amaçladık. Bu değerlendirmeyi yaparken de, kronolojik bir seyir takip etmeye özen gösterdik.

Anahtar Kelimeler: Köy, Köy Sosyolojisi, Modernleşme, Ziya Gökalp, Sabahattin Bey, Nusret Köymen.